

|  |  |  |
|--|--|--|
| <p>درس: ۷<br/>تهیه و تنظیم: احمد حسنی آذر<br/><b>گروه تاریخ آموزان اهر</b></p> | <p>بسمه تعالی<br/>معاونت آموزش متوسطه وزارت آموزش و پرورش<br/>دفتر آموزش متوسطه نظری<br/>دبیرخانه راهبری کشوری درس تاریخ</p> | <p>محتوای نوشتاری کتاب<br/>تاریخ ۲ (از بعثت پیامبر اسلام تا صفویه ۱)<br/>سال تحصیلی:<br/>۱۳۹۹-۱۴۰۰</p> |
|--|--|--|

## عنوان: جهان اسلام در عصر خلافت عباسی

### اهداف یادگیری

با چگونگی شکل گیری خلافت عباسی آشنا شوند.  
نقش و جایگاه ایرانیان را در خلافت عباسی بررسی می کنند.  
تاثیر شکل گیری خلافت عباسی بر فرهنگ و تمدن اسلامی را بررسی می نمایند.  
چگونگی روی کار آمدن فاطمیان و تقابل آنان با خلافت عباسی را مورد بررسی قرار می دهند.

### خلافت عباسیان سیاست و حکومت

نارضایتی مسلمانان از بنی امیه در راس آنان ایرانیان و فرصت طلبی عباسیان سرانجام باعث نابودی خلافت اموی و تاسیس خلافت بنی عباس شد.

### تقسیم خلافت عباسی:

- دوره نیرومندی و شکوفایی که از ۲۳۲-۱۳۲ به طول انجامید. در این دوره ایرانیان مصدر امور بودند.
  - دوره دوم خلافت عباسی از ۶۵۶-۲۳۲ به به طول انجامید در این دوره ترکان جای ایرانیان را گرفتند.
- پس از آنکه عباسیان به قدرت رسیدند و ایرانیان در راس امور قرار گرفتند تشکیلات **اداری و دیوانی** منظم و منسجمی با **اقتباس از ساسانیان** شکل گرفت.
- در دوره عباسی تحت تاثیر عوامل مختلفی مانند آموزه های **قرآن و احادیث**، **خروج مسلمانان** از شبه جزیره عربستان، **حضور پیروان و ادیان دیگر** بروز اختلافات دینی در میان مسلمانان و شکل گیری فرقه ها به شکوفایی علمی و فکری کمک کرد.

فاطمیان خاندانی شیعی مذهب و از نوادگان اسماعیل پسر امام جعفر صادق (ع) بود. قدرت گیری آنان در تونس مصر و شام را به تصرف در آوردند. این حکومت روابطی خصومت آمیز با عباسیان داشت. بادوام ترین دانشگاه دنیای اسلام به نام الازهر را بنیان نهاده اند.

## استقرار تثبیت خلافت

ابومسلم و سپاهیانش پس از شکست اموی و ورود به کوفه با ابوالعباس سفاح به عنوان خلیفه مسلمین بیعت کردند. عباسیان بر خویشاوندی خود با پیامبر تاکید داشت. منصور دومین خلیفه عباسی نقش زیادی در تحکیم تثبیت حکومت عباسیان داشت. وی ابومسلم خراسانی را با وجود خدمات بزرگی که به عباسیان کرد وی را به قتل رساند یکی دیگر از اقدامات منصور بنای شهر بغداد بود.

## تشکیلات اداری

تشکیلات اداری و مالی حکومت اسلامی در زمان پیامبر بسیار ساده بود سابقه تشکیلات و نهادهای اداری به زمان عمر بن خطاب خلیفه دوم باز می گردند.

در دوره عبدالملک مروان خط و زبان از عربی به فارسی برگردانده شد.

تشکیلات اداری و دیوانی دوره عباسیان منظم و منسجمی با اقتباس از نظام دیوانی عهد ساسانیان شکل گرفت مهمترین دیوان های دوره عباسی عبارتند از: جند - خراج - بیت المال = برید - انشاء - مظالم - حسب

- 1-آموزه های قرآن و احادیث پیامبر انگیزه فراوانی در مسلمانان برای جستجوی دانش و علم آموزی ایجاد کرد.
- 2-خروج مسلمانان از شبه جزیره عربستان و فتح سرزمین هایی مانند ایران، شام و مصر که از مراکز علمی و آموزشی گوناگونی برخوردار بودند.
- 3- حضور پیروان و ادیان دیگر از جمله یهودیان مسیحیان و زردشتیان در کنار مسلمانان موجب شد که پیروان اسلام برای دفاع از باورهای دینی خود در برابر عقاید غیر اسلامی به علوم عقلی بخصوص علم کلام توجه نشان دهند.
- 4- بروز اختلافات دینی در میان مسلمانان و شکل گیری فرقه ها و مذاهب مختلف اسلامی نیز به گسترش علم کلام کمک کرد.
- 6- حمایت مادی و معنوی برخی خلفا و وزیران و دیگر مقام های حکومتی از عالمان و فعالیت های آنان نیز سهم زیادی در رواج و رونق علم و دانش در

زمینه ها و علل شکوفایی علمی و فکری

نهضت علمی و فکری مسلمانان

|  |   |  |
|--|---|--|
| <p>میان مسلمانان داشت.</p>   |   |  |
| <p>با به قدرت رسیدن عباسیان و مشارکت ایرانیان در امور خلافت فعالیت‌های علمی و فکری مسلمانان به نحوه چشم‌گیری افزایش یافت مورخان نقش خاندان برمکیان و سهل را در گسترش نهضت علمی و فکری دوران خلافت هارون و مامون بسیار موثر و مهم بر شمرده‌اند اندیشمندان و دانشمندان با زبان فرهنگ و قومیت متفاوت در بغداد پایتخت عباسی گرد هم آمده بیت الحکمه و رصدخانه مهمترین مراکز به شمار می‌رفتند.</p>   | <p>اوج‌گیری فعالیت‌های علمی و فکری مسلمانان</p> |  |
| <p>منظور از نهضت ترجمه جنبش اقتباس و انتقال آثار علمی و فرهنگی تمدن‌های ایران، یونان، مصر، هند به عالم اسلامی و ترجمه آنها به زبان عربی در دوره عباسیان بود. این نهضت از نیمه قرن دوم تا اواخر قرن چهارم شمار زیادی از آثار علمی در موضوع‌های فلسفه، پزشکی، ریاضیات، نجوم، موسیقی، کیمیا، گیاه‌شناسی، جانورشناسی، سیاست و کشورداری از زبان‌های پهلوی به عربی ترجمه شد <b>بیت الحکمه</b> در اصل به همین منظور به وجود آمد. مشهورترین این مترجمان به <b>حنین ابن اسحاق، اسحاق بن حنین بنو موسی برادران خوارزمی و خاندان بختیشوع</b> نام برد.</p>   | <p>نهضت ترجمه</p>                               |  |
| <p>یکی از دلایل گسترش علم به خصوص علوم دینی در جامعه اسلامی در دوره خلافت عباسی <b>فعالیت امامان شیعه</b> می‌باشد این جریان که از دوره <b>امام محمد باقر</b> در خلافت امویان آغاز و تا آغاز <b>غیبت امام زمان (عج)</b> ادامه یافت. مهمترین فعالیت امامان در این دوره ۱- <b>تربیت شاگردان</b> ۲- مقابله با تحریف مبانی دینی و سنت نبوی ۳- حفظ جامعه شیعی ۴- مبارزه با جریان‌های انحرافی فکری و فرهنگی در شیعه متمرکز بود. از زمان <b>امام جعفر صادق</b> حرکتی در جامعه اسلامی به عنوان <b>وکالت</b> آغاز شد در دوران امام بعدی به اوج خود رسید وکلای ائمه کسانی بودند که در مکتب اهل بیت آموزش دیده بودند جریان وکالت در دوران غیبت نیز تا مدتی ادامه یافت و در پی آن مرجعیت شیعی شکل گرفت.</p> | <p>نقش علمی و فرهنگی امامان شیعه</p>            |  |

|  |                                       |                       |
|--|---------------------------------------|-----------------------|
| <p>فاطمیان خاندانی از شیعیان اسماعیلی مذهب بود اسماعیلیان در بین خود انشعابات یافتند یک گروه آنان اسماعیلیان فاطمی بودند که به استمرار امامت در فرزندان اسماعیل اعتقاد داشتند از این روی خلفای فاطمی خود را از نوادگان اسماعیل پسر پسر امام جعفر (ع) می شمردند .</p>   | <p><b>خلافت فاطمیان</b></p>           |                       |
| <p>در شرایطی که خلافت عباسی در سر اشیبی ضعف و انحطاط افتاده بود یکی از نوادگان اسماعیل پسر امام جعفر صادق (ع) به نام <b>عبدالله المهدی</b> حکومتی را در شمال آفریقا <b>تونس و مراکش</b> بنیان نهاد که به خلافت <b>فاطمیان</b> معروف شد پس از مدتی مصر رانیز به تصرف خود در آوردند</p> <p>و شهر <b>قاهره</b> رابه عنوان پایتخت خود بنا کردند تا با <b>بغداد رقابت</b> کند. آنان شام را نیز تصرف کردند خلافت فاطمیان در زمان <b>مستنصر</b> به اوج قدرت سیاسی و شکوفایی فرهنگی و اقتصادی رسید . از اواخر دوره حکومت مستنصر حکومت فاطمیان دچار ضعف سیاسی و بحران اقتصادی شد ، حملات پیاپی <b>سلجوقیان</b> به قلمرو فاطمیان و سپس شروع <b>جنگهای صلیبی</b> وضعیت آنان را بدتر کرد این حکومت سرانجام به دست <b>صلاح الدین ایوبی</b> منقرض شد</p> | <p><b>تاسیس خلافت فاطمیان</b></p>     | <p><b>فاطمیان</b></p> |
| <p>رابطه این دوسلسله مسلمان همواره <b>خصومت آمیز</b> بود. فاطمیان خلافت عباسیان را به رسمیت نمی شناختند علاوه برآن خلفای فاطمی با تسلط بر منطقه <b>شام و حجاز</b> حکومت عباسیان را به شدت مورد تهدید قرار دادند. فاطمیان مبلغانی به سرزمین هایی چون عراق ، یمن ، و ایران می فرستادند . گسترش دعوت آنان خشم عباسیان را برانگیخت مبلغان اسماعیلیه علاوه بر فعالیتهای تبلیغاتی علیه دشمن خود اقدام به عملیات سیاسی و نظامی می کردند. در مقابل عباسیان نیز با استفاده از توان سیاسی و نظامی حکومت سلجوقیان و دیگر متحدان خود با خلافت فاطمی مقابله می کردند همچنین به ترفندهای متوسل شدند که نشان دهند نسب خلفای فاطمی جعلی و آنان از نسل علی (ع) و فاطمه (س) نیستند.</p>  | <p><b>روابط فاطمیان و عباسیان</b></p> |                       |

|   |  |  |
|---|--|--|
| <p>مذهب اسماعیلیه از مذاهب <b>عقل گرا</b> بود به همین دلیل برای ترویج اصول و عقاید خود به علوم مختلف از جمله فلسفه و کلام توجه نشان می دادند ، قاهره در روزگار فاطمیان شاهد شکل گیری و فعالیت وسیع و مراکز علمی و آموزشی گوناگون بود با دوام ترین دانشگاههای دنیایی اسلام یعنی <b>الازهر و دارالعلم الحکمه</b> در <b>قاهره</b> تشکیل و استادان بزرگی به تدریس علوم مختلف از قبیل فقه ، نجوم ، طب ، ادبیات همت گماشته اند. <b>هدف اساسی</b> فاطمیان از ایجاد مراکز علمی و آموزشی بزرگ <b>تربیت عالمان</b> و داعیان مسلط به تعالیم مذهب اسماعیلی و دیگر معارف بود. اغلب دانش آموختگان این مراکز دانشمندان و عالمان برجسته بودند و کتابهای زیادی در فلسفه ، کلام فقه ، و دیگر علوم تالیف کردند و دعوت اسماعیلی را در درون قلمرو فاطمیان و خارج از آن تا <b>هندوستان و ماوراءالنهر</b> گسترش دادند.</p> | <p><b>فعالیت های علمی و فرهنگی فاطمیان</b></p> |  |
| <p>علاقه خلفای فاطمی به <b>مظاهر شکوه و جلال</b> به توسعه هنرهای تزیینی و معماری کمک کرد فاطمیان شهری مختلفی بنا که باشکوه ترین آنها قاهره بود مساجد <b>جامع الازهر و جامع اقرم</b> مشهورترین آثار این عصر به شمار می رود.</p>  | <p><b>معماری فاطمیان</b></p>                   |  |
| <p>هنر که از مظاهر شکوه و جلال بود در دوره فاطمی پر رونق بود <b>نقاشی شیشه گری</b> کاشی کاری ، منبت کاری کاغذ سازی و فلزکاری اشاره کرد. در برخی هنرها مانند شیشه گری بلور سازی و سفال گری هنرمندان فاطمی شیوه ها جدیدی ابداع کردند. <b>صنعت پارچه بافی</b> در زمان فاطمیان رواج زیادی یافت. در دربار فاطمیان خزانه ای مخصوص لباس وجود داشت و دارای <b>انباری از لباس های</b> متنوع بود.</p>   | <p><b>هنر و صنایع</b></p>                      |  |

جواب فعالیت ۱ ص ۶۶

به لحاظ سیاسی به خواستها جامعه توجه و انتظارات گروههای سیاسی را بر آورده نمایند به پیروان و مخالفان دینی بنی عباس آزادی مذهبی اعطاء کنند و سهم آنان را از بیت المال بپردازند اجتماعی عباسیان باید تامین کننده حقوق اجتماعی افراد و گروه های مختلف جامعه می بودند ولی متأسفانه در هر سه زمینه خلاف میل جامعه رفتار کردند علل شکل گیری جنبشهای مختلف در این دوره رویگردانی عباسیان از عمل به وعده هایشان در همین سه زمینه بود

جواب فعالیت ۲ مرکز حکومت بنی امیه دمشق بود که روزگاری دراز زیر فرمانروایی رومیان بود که با ایرانیان رقابت و رابطه خصمانه داشتند ساخت بغداد براساس سنت شهرسازی ایرانی و در نزدیکی مداین تیسفون این معنا را به ذهن می آورد که خلافت عباسی صبغه ایرانی اسلامی یافت و جانشین ساسانیان شد و ایرانیان در تثبیت این حکومت داشتند این امر تا جایی پیش رفت تا جائیکه با طولانی شدن عمر خلافت عباسی بسیاری از مورخان آنان را ساسانیان در کسوت عرب خوانده اند

جواب فعالیت ۳- اگرچه قلمرو مسلمانان در دوره عباسیان در شرق و غرب گسترش یافت ولی در همین دوره به دلیل شکل گیری حکومتهای مختلف جامعه اسلامی یکپارچگی لازم را نداشت این در حالی بود که در دوره امویان جامعه اسلامی یکپارچه بود

فعالیت ۴ تسلط فاطمیان بر مناطق شام و حجاز نشان از برتری سیاسی و نظامی فاطمیان داشت چرا که تسلط بر حجاز به عنوان خاستگاه اسلام همیشه برای حاکمان مسلمان دارای صبغه دینی و مذهبی بود

فعالیت ۵- این توصیف نشان از گستردگی کمی و کیفی معماری قاهره دارد. و بیان کننده میزان رفاه ساکنان قاهره و گسترش مسائل بهداشتی دارد.

فکر کنید پاسخ دهید صفحه ۷۰ بعد از خلیفه معتمد حکومت عباسی روبرو ضعف نهاد و در هر دوره ای یکی از حکومتهای ایرانی بر بغداد تسلط می یافت این حکومتها به این دلیل عباسیان را از بین نبردند که به عنوان یک نماد مذهبی باقی بماند و مشروعیت دهنده حکومت ها باشد.

کانال تلگرامی: <https://t.me/arastarikh>

آذربایجان شرقی اهر گروه تاریخ آموزان اهر 09146414236

## پرسش های نمونه

خلافت عباسیان رابه لحاظ شیوه کسب انتقال و حفظ قدرت با خلافت امویان مقایسه کنید .

هر دو حکومت با توسل به زور قدرت را کسب کردند انتقال قدرت در هر دو حکومت آمیزه ای از روشهای صلح جویانه و گاه خصمانه بوند در هر دو حکومت معمولا قدرت به فرزند یا برادر خلیفه می رسید برای حفظ قدرت به هر روشی چه خصومت آمیز و چه صلح جویانه متوسل می شدند خلافت اموی به دوشاخه سفیانی و مروانی تقسیم شد و اعراب نقش اصلی را در حفظ قدرت امویان داشتند اما عباسیان بعداز آنکه قدرت را به دست آوردند برای حفظ قدرت خود به شیوه های مختلف متوسل شدند در دوره قدرتشان مخالفان را سرکوب و از بین می بردند و در دوره ضعفشان با انعطاف دادن لواء و خلعت قدرت خود را حفظ می کردند

۲- اقدامهای مهم منصور را برای تحکیم و تثبیت خلافت عباسیان فهرست کنید .

۱- عموهایش را که مدعی جانشینی سفاح بودند را از خلافت خلع کرد ۲- ابومسلم را باوجود خدمات بزرگی که به عباسیان داشت را کشت ۳ قیامهای دو تن از علویان و قیامهای پردامنه ای را که به خونخواهی ابومسلم شکل گرفتند را سرکوب کرد ۴ تاسیس شهر بغداد در نزدیکی تیسفون

۳ تحلیل وقصاوت خود را از اقدام خلفای عباسی در کشتن ابو مسلم بیان کنید .

ابومسلم نقش زیادی در شکل گیری و تثبیت قدرت عباسیان داشت ولی قدرت روز افزون وی خلیفه عباسی را به وحشت انداخت ابتدا با دادن وعده حکومت مصر خواست که ایشان را از طرفدارانش و مرکز قدرتش یعنی خراسان جدا کند ولی چون ابومسلم نپذیرفت ناچار ایشان رابه قتل رساند و بهای گزافی رابرای این اقدام خود پرداخت

۴- نقش خاندان ایرانی سهل را در تحولات سیاسی و فرهنگی دوران مامون شرح دهید.

فضل ابن سهل و حسن ابن سهل که تربیت یافته مکتب برمکیان بودند نقش اساسی در تحولات خلافت در زمان مامون داشتند هارون دو پسرش امین و مامون را به عنوان جانشین انتخاب کرد اما امین مامون را از ولیعهدی کنار زد مامون با تدبیر و شمشیر ایرانی برادرش راشکست داد فضل ابن سهل به عنوان وزیر مامون و حسن ابن سهل به عنوان

حاکم عراق منصوب شدد خلیفه تحت تاثیر فضل ابن سهل پایتخت را از بغداد به مرو منتقل کرد و رنگ سیاه رابه رنگ سبز تبدیل کرد اما حسادت و دشمنی اعراب با خاندان سهل سبب شد مامون پایتخت را از مرو به بغداد انتقال دهد و جامعه سیاه به تن کند وی فضل ابن سهل رابه قتل رساند

۵ مهمترین دستاوردهای خلافت فاطمیان در عرصه علم و آموزش چه بود؟ توضیح دهید.

ایجاد مراکز علمی و آموزشی بزرگ و تشکیل باداوام ترین دانشگاه های اسلامی الازهر و دار العلم بیت الحکمه تربیت عالمان و داعیان برجسته که کتابهای زیادی را در فلسفه کلام و فقه و دیگر علوم تالیف کردند

### نمونه سوالات

|   |   |   |
|---|---|---|
| ۱ | درستی با نادرستی عبارات زیر را مشخص کنید:<br>الف عباسیان مدعی جعلی بودن نسب خلفای فاطمی بودند .<br>ب بنیانگذار شهر بغداد سفاح خلیفه اول عباسی بود .   | ۱ |
| ۱ | در جای خالی کلمه مناسب بنویسید ؟<br>الف مذهب اسماعیلیه از مذاهب ..... بود .<br>ب علاقه خلفای فاطمی به ..... به توسعه هنرهای معماری و تزئینی کمک کرد .   | ۲ |
| ۱ | سوالات چهار گزینه ای:<br>۱ یکی از مهمترین آثار جریان وکالت که از زمان امام صادق آغاز شد و در دوران غیبت ادامه یافت کدام است ؟<br>الف شکل گیری مرجعیت شیعه<br>ب عدم همکاری شیعیان با خلافت عباسی<br>ج شدت یافتن مقابله با تحریف دین و سنت های نبوی<br>د آمادگی شیعیان برای اقدام نظامی علیه خلافت عباسی<br>۲- دوره امامت امام رضا امام هشتم شیعیان همزمان با دوران خلافت ..... و ..... بود ؟<br>الف) سفاح- منصور (ب) امین - مامون (ج) هارون - مامون (د) هارون - امین<br>۳- کدام حکومت ایرانی به همراه عباسیان با فاطمیان مقابله می کرد ؟<br>الف) سلجوقیان (ب) زیاریان (ج) صفاریان (د) طاهریان<br>۴- با پایان گرفتن حکومت ..... اداره امور از دست وزیران ایرانی خارج و حکومت عباسیان رو به ضعف گذاشت ؟<br>الف) هارون (ب) امین (ج) منصور (د) مامون | ۳ |



|     |  |   |   |
|-----|--|---|---|
| ۱   | امین<br>هارون<br>عبدالملک<br>مروان<br>عمر<br>منصور | پاسخ مناسب را انتخاب کنید دو مورد اضافی است؟<br>۱- کدام خلیفه عباسی اداره امور رابه یحیی پسر خالد برمکی سپرد؟<br>۲- برگرداندن خط وزبان از فارسی به عربی در زمان کدام خلیفه اموی بود؟<br>۳- پیشینه تاسیس دیوان در دوران اسلامی به خلافت چه کسی بر می گردد؟<br>۴- کدام خلیفه عباسی شهر بغداد را براساس سنت شهرسازی ایرانی تاسیس کرد | ۴ |
| ۱/۵ |  | سه تا از اقدامات مهم منصور برای تحکیم خلافت عباسی را نام ببرید .  | ۵ |
| ۱   |  | مترجمان معروف بیت الحکمه را نام ببرید .   | ۶ |
| ۱/۵ |  | نقش خاندان سهل در تحولات سیاسی دوره مامون را شرح دهید .   |   |
| ۱   |  | هدف اساسی فاطمیان از ایجاد مراکز علمی و آموزشی بزرگ چه بود؟   |   |
| ۱   |  | چرا منصور ابومسلم را با وجود خدمات بزرگ به قتل رساند؟   |   |

# تاریخ آموزان اهر

کانال تلگرامی: <https://t.me/arastarikh>

آذربایجان شرقی - اهر - گروه تاریخ آموزان اهر 09146414236